

SVERIGES JORDBRUK OCH EUROPAS

Av agr. lic. SVEN HOLMSTRÖM

Konkurrensläget kan i den närmaste framtiden bli något fördelaktigare för Sveriges jordbrukare än det varit under de senaste åren, är en av de slutsatser som agr. lic. Sven Holmström kommer fram till i denna analys av det europeiska jordbrukets situation.

Effektiviteten

Hur man mäter. I debatten om jordbrukets situation här och i andra europeiska länder är det ofta så, att effektivitetsfrågan kommer i förgrunden. Detta har olika orsaker. Många frågar sig, hur det kan vara möjligt, att de svenska jordbrukarna klarar sina problem, när vi har 75 procent högre löner i jordbruket än genomsnittet för EEC, medan våra produktpriser bara är tre procent högre än inom EEC-länderna. Andra frågar sig, varför danska livsmedel är billigare än svenska o. s. v. Ett gemensamt har frågeställningarna: de glider gärna över till effektivitetsfrågan.

Hur är det då ställt med effektiviteten i jordbruket inom olika

europeiska länder. Något entydigt svar kan inte ges, helt enkelt därför att det inte finns något entydigt mått. En viss uppfattning om skillnaderna ifråga om effektiviteten får man genom att jämföra hur stor del av den yrkesverksamma befolkningen, som är sysselsatt i själva jordbruket.

För Sveriges del är den yrkesverksamma befolkning, som har jordbruket till huvudyrke, nu endast ca åtta procent. Siffran har rasat nedåt mycket snabbt och den ter sig nu vid en internationell jämförelse låg. Förenta Staterna ligger någon procentenhet lägre, men det är som bekant inte enbart inom jordbruket, som USA har den högsta effektiviteten i världen.

Inom Östeuropa arbetar alltså 35—45 procent av befolkningen i jordbruket. Inom industriländer i Västeuropa, som på industrisidan är jämförbara med Sverige, är jordbruksbefolkningens andel alltså betydligt högre än i Sverige. Västtyskland har ca 12 procent och Frankrike ca 20 procent av sin yrkesverksamma befolkning knuten till jordbruket. Det är samma läge som i Sverige för ca 10 år sedan.

Jordbruksfolkets andel av den yrkesverksamma befolkningen kan givetvis inte utan vidare godtagas som bedömningsgrund. Man måste även beakta självförsörjningsgraden. Danmark har högre procent jordbruksfolk än Sverige men har som bekant stora exportöverskott och en jordbruksproduktion, som i genomsnitt är effektivare än hela Sveriges. En dylik jämförelse bör dock göras med Sydsverige — som ifråga om naturliga förutsättningar är jämförbart med Danmark — och i så fall erhålles något högre effektivitet här än i Danmark.

En annan viktig fråga är jordbruksproduktionens inriktning. Sovjetunionen torde t. ex. ha ungefär samma självförsörjningsgrad som Sverige, men det svenska jordbruket försörjer landets konsumenter med en hög procent animalieprodukter, medan det ryska jordbruket består sina kunder med en diet, som kännetecknas av stor knapphet på animalier — d. v. s. de svenska jordbrukarna följer produktionen längre; det är en längre gående förädling inom Sveriges jordbruk och dessutom går det åt mycket mera växtodlingsprodukter till varje svensk konsument, eftersom animalieproduktion inte kan ske utan stora kaloriförluster.

Ytterligare en viktig faktor i sammanhanget är, i vilken omfattning den till jordbruket knutna yrkesverksamma befolkningen gör arbetsinsatser i andra näringar samt — slutligen — i vad mån

arbetsinsatser i jordbruket göres av folk från andra grupper.

På dessa punkter vet vi, att den del av Sveriges yrkesverksamma befolkning, som i folkräkningarna hänföres till jordbruket, gör mycket stora arbetsinsatser i skogsbruket — säkerligen mer än i något annat land med undantag för Finland. Vi vet också, att Sveriges jordbrukare i stor omfattning arbetar utanför den egna brukningsenheten i andra näringar än skogsbruk men ändå redovisas som yrkesverksamma i lantbruket. Samtidigt har vi stora arbetsinsatser i jordbruket av personer som i folkräkningarna hänföres till andra yrkesgrupper.

Jag vidrör dessa problem för att understryka, att vi inte har något *entydigt* mått på jordbrukets effektivitet i olika länder. Självsäkerhet i denna fråga tyder på bristande insikter. Dock får tillgängligt material anses ge belägg för, att Sveriges jordbruk ligger väl till i en europeisk jämförelse. Detta bör naturligtvis främst vara en sporre till fortsatta ansträngningar.

Det göres nu mycket för jordbrukets effektivisering med statligt stöd ute i Europa — inte minst i EEC-länderna, Storbritannien och Danmark. Vid jämförelser ifråga om de statliga insatserna förefaller det nu som om Sverige inte längre skulle ligga särskilt väl till. Vi har också anledning bedöma de statliga insatserna på jordbrukets område mot bakgrunden av statens

omfattande stödåtgärder inom andra näringar, t. ex. inom industrin genom arbetsmarknadsstyrelsen.

De naturliga förutsättningarna

Beträffande de naturliga förutsättningarna för jordbruk i Sverige i jämförelse med olika europeiska länder finns anledning understryka, att den mest väsentliga skillnaden torde ligga i klimatet — bl. a. vegetationstidens längd — och inte i jordmånen. Jordens naturliga bördighet spelar en mindre roll, efterhand som arbetslönerna ökar och växtnäring i form av handelsgödsel blir ett allt billigare produktionsmedel. Om en näringsfattig jord t. ex. behöver tillföras 200 kg handelsgödsel mera per ha än en näringsrik, så betyder detta ekonomiskt mycket mindre än om den näringsfattigare jorden istället till arbetskrävande grödor fordrar mindre antal mansdagsverken per år än exempelvis en styv lerjord. Sverige ger för övrigt exempel på näringsrika såväl som näringsfattiga jordar och lättbrukade såväl som svårbrukade.

Skillnaderna i klimatet är en allvarligare fråga. Vårt nordliga läge skapar stora risker för frostsador, men det medför också fördelar. De styva lerorna i vissa delar av landet skulle vara svåra att handskas med utan den sönderfrysning vi får genom vinterns tjäle. Även bekämpningen av skadeinsekter och växtsjukdomar underlättas genom den nordiska vinterns köldperiod.

Vårt nordliga läge medför också att vi får ett snävt variationsområde för produktionens inriktning. Detta är en nackdel. Det finns mycket som vi inte med fördel kan odla, och detta medför problem när det gäller den önskvärda inriktningen på självförsörjning.

Vegetationsperiodens längd är även ett problem ur arbetsorganisatorisk synpunkt. Inom jordbruket är det över huvud taget ett problem att kunna få jämn sysselsättning för arbetskraften. Flera arbetsoperationer är strängt säsongbundna.

När bonden på den goda jorden uppe i Tornedalen kan skörda valen en eller högst två gånger, så kan hans kollega på den likaledes goda söderslättsjorden skörda tre gånger — men bonden nere i Rohnedalen i Frankrike kan skörda grönt foder två eller tre månader längre än söderslättsbonden. Detta betyder — uttryckt på ett annat sätt — att jordbrukaren i mellersta Frankrike kan bedriva fältarbete och producera växtprodukter under en avsevärt längre tid av året än sydsvensken. Detta problem accentueras ytterligare ju längre mot norr vi kommer. Vad det betyder ekonomiskt är lätt att förstå, då man vet, att den syd- och mellansvenske jordbrukaren måste producera omkring 120 kg mjölk för att kunna betala ett lantarbetardagsverke. Det går inte att driva kommersiellt jordbruk, om man inte kan utnyttja arbetskraf-

ten, och detta blir särskilt angeläget i Sverige, där vi har de i särklass högsta lantarbetarlönerna i Europa — som jag nämnt förut 75 procent högre än i EEC-länderna.

Lyckligtvis är stora delar av det svenska jordbruket kombinerat med skogsbruk, och detta är tvevelsutan en viktig orsak till att vi kan konkurrera med jordbruket i de flesta andra västeuropeiska länder, trots vårt högre löneläge och trots vår jämförelsevis korta vegetationsperiod. Inte så, att skogen subventionerar jordbruket. Betydelsen ligger i växlingen mellan arbetskraftens användning i de båda lantbruksnäringarna, jordbruk och skogsbruk. Kombinationen mellan jordbruk och skogsbruk är ur såväl nationalekonomisk som företagsekonomisk synpunkt av stor betydelse. Om vi går mot en ytterligare specialisering i jordbruket, blir skogskombinationen ännu viktigare, ty specialiserad jordbruksdrift medför ofta ojämna behov av arbetskraft — vilket dock vid kombination med skogsbruk inte behöver leda till försämrat utnyttjande av arbetskraften.

Produktion/konsumtion

Av lätt förklarliga skäl har frågan om produktion, konsumtion och avsättningsmöjligheter intagit en viktig position i den europeiska jordbrukspolitiska debatten.

Det är väl bekant att stora delar av världens befolkning svälter. Ef-

terhand är det väl troligt, att möjligheterna att producera livsmedel måste tagas till vara. Detta är emellertid delvis en statsmakternas angelägenhet. I varje fall kan de enskilda jordbrukarna i länder med konkurrens om arbetskraften inte producera livsmedel till länder, där köpkraft saknas. Det blir möjligt endast genom statsmakternas ingripande och förmedling.

Vi har alltså anledning att *ur jordbrukarnas synpunkt* tillsvidare bedöma produktions/konsumtionsbalansen och avsättningsmöjligheterna för Europa eller delar av Europa utan direkt hänsyn till livsmedelsbehovet i bristländerna. Av flera skäl har vi anledning särskilt behandla Öst- resp. Västeuropa.

De östeuropeiska staterna har — inklusive Sovjetunionens asiatiska befolkning — ca 335 miljoner invånare. Den under 1963 så markant framträdande förändringen i dessa staters inverkan på den internationella livsmedelsmarknaden stod visserligen i samband med en svag spannmålsskörd. Det är dock knappast troligt, att det försämrade försörjningsläget skulle ha lett till lika omfattande spannmålsköp utan starka önskemål om att även i ett kritiskt läge ej avsevärt försämrade livsmedelsstandarden. Till den del de ryska veteköpen är ett resultat av en tillfällig missväxt är de inte av någon större betydelse för den långsiktiga utvecklingen. Till den del de eventuellt kan sammanhålla med en föränd-

rad försörjningspolitik inom Sovjetunionen och andra stater i Östblocket är de däremot av utomordentligt intresse — inte minst sett i samband med den nyligen signalerade offensiven för ökad tillverkning av handelsgödsel för att kunna höja livsmedelsproduktionen.

Det sovjetryska jordbruket är ur rent teknisk synpunkt behäftat med tre kardinalfel: jorden är till stora delar vattensjuk; tillförseln av växtnäring är för låg; maskinutrustningen är — eller har i varje fall varit — otillräcklig och illa disponerad. Man kan naturligtvis tillägga en fjärde punkt, nämligen att jordbruk inte förefaller att lämpa sig för socialiserad drift, men det är en sak för sig. Om man nu i Sovjetunionen mobiliserar industriella resurser för en snabb utbyggnad av kemiska industrier till produktion av handelsgödsel, kan produktionsvolymen inom växtodlingen tvivelsutan ökas avsevärt — i all synnerhet om förbättrat näringsstillstånd i jorden kombineras med åtgärder för att avhjälpa andra brister. Produktionsökningen i växtodlingen kan under sådana förhållanden bli mångdubbelt starkare än folkökningen.

En dylik utveckling i Sovjetunionen och andra stater i öster kan emellertid äga rum utan att ge upphov till exportöverskott, under förutsättning att man tillåter en successiv förändring i konsumtionsinriktningen mot ökad andel

animalier, efterhand som förbättrade resultat från växtodlingen skapar förutsättningar för den antydda omläggningen. (Som bekant är kaloriförlusterna betydande vid animalieproduktion.) Att betydande knapphet på animalieprodukter förelegat i Sovjetunionen är väl känt — både från den officiella statistiken och genom officiella uttalanden i samband med ofta återkommande jordbrukskriser. Mot denna bakgrund är just den försörjningspolitik som under åren framöver kommer att föras både i Sovjetunionen och andra östmakter av utomordentligt intresse. Vid oförändrad *inriktning* av produktion och konsumtion skulle en bebådad uppräckning inom växtodlingen främst med handelsgödselets hjälp kunna leda till exportöverskott av spannmål. Vid en samtidig successiv höjning av livsmedelsstandarden däremot behöver förbättrade resultat från växtodlingen inte leda till någon ändrad balans i utrikeshandeln. Eftersom upprustningen av växtodlingen i varje fall inte är gjord i en handvändning, är det t. o. m. möjligt att en eftersträvad bättre försörjningsstandard kan komma att placera Sovjetunionen bland importländerna under den närmaste framtiden.

Allt detta gör, att Sovjetunionen såväl som vissa andra stater i Östeuropa för åren framöver utgör ett viktigt frågetecken för den som söker göra prognoser över livsme-

delsbalansen inom den "köpkraftiga" delen av världen. *Genom den betydande befolkningsnumerär det gäller kan effekterna av vad som kommer att ske i öst bli av mycket stor betydelse för situationen på den västliga världens livsmedelsmarknader under de närmaste åren.*

Jag går så över till en granskning av utvecklingen i *tio länder i Västeuropa*: EEC-länderna jämte Danmark, Norge, Storbritannien och Sverige. I detta fall vill jag först belysa konsumtionsutvecklingen.

Man får ett bra grepp på den frågan, om man med tillgängliga prognoser som grund räknar ut vilken åkerareal, som vid oförändrade hektarskörddar går åt för att täcka konsumtionsökningen under viss tid. En dylik beräkning för de tio länderna ger besked om, att *vid oförändrad intensitet* i jordbruket skulle krävas en ökning av åkerarealen med 21 procent under 1960-talet för att tillgodose den konsumtionsökning, som vid en fortsatt gynnsam ekonomisk utveckling kan förväntas. *21 procent av åkerarealen motsvarar ca 16 miljoner ha.* Det bör understrykas, att av angivna 21 procent kommer 6 procent på folkökningen.

Det nämnda behovet av nya arealer för att vid oförändrade hektarskörddar klara ökningen i livsmedelsbehovet i Europa under 1960-talet ger besked om, att de tillgängliga odlingsreserverna i

Västeuropa skulle vara tillräckliga endast till att motsvara ca en tredjedel av det ökade behovet under innevarande årtionde. Man måste alltså i fortsättningen — om vi nu ser på Västeuropas problem isolerade — nästan helt lita till resultatet av ökad intensitet för att tillgodose den snabbt växande förbrukningen av livsmedel. Som bekant är möjligheterna till ökade skördar begränsade.

Nu kan invändas, att produktionen i samma del av Europa under 1950-talet ökade med 35 procent. Detta får emellertid ses i samband med, att jordbruket i stora delar av Europa under åren efter kriget och långt in på 1950-talet kunde tillämpa ny teknik i kombination med riklig tillgång på arbetskraft. Det bör observeras, att i Sverige, där den nya tekniken också kommit till användning, men i kombination med knapp tillgång på arbetskraft, inträffade ingen ökning i produktionen under 1950-talet utan istället en svag minskning.

Hittills kan utvecklingen i Västeuropa under tiden efter andra världskriget alltså delvis förklaras med, att man genom de tekniska framstegen fått ett överskott av arbetskraft i jordbruket. Det har gällt att med en i stor utsträckning fast arbetsinsats få fram en så stor produktion som möjligt. I framtiden torde man kunna räkna med att konkurrensen från övriga näringar så småningom minskar det

dolda överskottet av arbetskraft inom jordbruket även i andra länder än Sverige. Därmed skulle en av faktorerna bakom den starka produktionsökningen åtminstone delvis försvinna. Hur snart och i vilken utsträckning en utveckling i denna riktning kan göra sig gällande är omöjligt att avgöra. Den är beroende av expansionstakten i näringslivet i dess helhet. Så mycket torde man dock våga påstå, att produktionshämmande krafter inom jordbruket inte torde göra sig nämnvärt gällande ute i Europa förrän efter 1960-talets mitt.

Tiden fram till 1970 är emellertid i detta sammanhang en relativt kort period. När ett nytt årtionde kommer, har vi anledning beakta en fortsatt folkökning och även fortsatt konsumtionsökning genom standardhöjning — främst i Syd-europa.

Flera av de nämnda tio länderna har nu en jordbruksbefolkning, som i procent av totalbefolkningen är lika stor som Sveriges jordbruksbefolkning var för ca tio år sedan. Kommer nu utvecklingen i dessa länder, om välståndsökningen fortsätter, att ske med ungefär samma styrka som i Sverige? *Om så sker kommer ökningen i jordbruksproduktionen att dämpas, och självförsörjningen med livsmedel i Västeuropa kan då komma att sänkas väsentligt, eftersom behovet av livsmedel i Västeuropa kommer att ökas åtminstone på grund av befolkningstillväxt även*

under 1970-talet.

Vi kan inte diskutera dessa problem utan att även beröra effekterna av en möjlig utveckling om några år i stil med den som försiggått i Sverige. Vill man inte taga med detta i bilden, så är man i varje fall skyldig att förklara *varför* de andra länderna skulle komma att uppvisa en helt annan utveckling i vad gäller konkurrensen om arbetskraften. Att en minskning av jordbrukets arbetskraft pågår i länderna runt omkring oss är ju självklart, men den intressanta frågan är, om denna utveckling kommer att bli så stark, att liksom i Sverige jordbrukets produktionsökning avstannar.

Det är tämligen meningslöst att redan nu försöka skatta storleken av de förändringar i självförsörjningsgraden för livsmedel i Västeuropa, som snart nog kan vara en realitet. Nödvändigt är emellertid, att man kommer bort ifrån det slentrianmässiga tänkande med en ständigt fortsatt produktionsökning och fortsatta överskott såsom en självskriven sak, vilket alltför mycket präglat den hithörande debatten under många år. Det är framförallt viktigt att utvecklingstendensen beaktas. Vi behöver på detta område mera av klarläggande data, nationellt och internationellt. Inom livsmedelsproduktionen kan tillfälliga klimatbetingade variationer dölja den långsiktiga utvecklingen. Det är inte uteslutet, att så varit fallet i Västeuropa för de

senare åren genom en anhopning av år med jämförelsevis stora skördar.

En intressant aspekt ifråga om jordbrukets produktions/konsumtionsbalans i framtidens Europa är vad som kommer att hända med bergsjordbruket i stora delar av Sydeuropa — Spanien, Grekland, Italien etc. Detta jordbruk sysselsätter och föder flera tiotal miljoner människor. Om välståndet ökar så att nya och mer lönande sysselsättningsalternativ efterhand står till buds för dessa jordbrukare, kommer stora delar av bergsjordbruket att försvinna, eftersom detta inte kan mekaniseras. Av sådana skäl kan omvärderingar förändras i andra länder med större mekaniseringsmöjligheter. Framtidsperspektiven är ofta mer komplicerade än vad som framgår av debatten.

Den framtida konkurrensförmågan

I diskussionen om det svenska jordbrukets fortsatta konkurrensförmåga kommer problemet priser/löner in som en viktig faktor. Nuläget har jag förut berört. Lönerna till djurskötare i Sverige ligger ca 75 procent högre än i de EEC-länder för vilka statistik finnes. Gentemot EFTA-länderna är den svenska lönenivån också mycket hög — dock inte så markant som gentemot EEC-området. Lönerna till lantarbetare utan specialutbildning är i Sverige ännu högre i förhållande till andra europeiska länder. Dessa

löner var i Sverige ca 2,6 ggr så höga som i Frankrike. Produktpriserna är enligt senaste uppgifter i genomsnitt ca 3 procent högre i Sverige än i genomsnitt för EEC-länderna.

Mot denna bakgrund kan det rentav te sig egendomligt att det svenska jordbruket kan konkurrera, och det är inte underligt att lönsamheten kan bli dålig, där man inte kunnat anpassa företag och produktionsmetoder med hänsyn till de nya kostnadsrelationerna.

För jordbruket och många andra näringar i Sverige som är hårt trängda ekonomiskt, är det naturligtvis en intressant fråga, hurvida den nu rådande lönerelationen i Sverige gentemot andra länder kan komma att fortsätta. Frågan är då vad som egentligen är huvudorsaken till att den svenska industrilönenivån har kunnat ligga så väsentligt över nivån i andra länder under efterkrigstiden. Det torde inte vara möjligt att helt hänföra detta till en teknisk och organisatorisk överlägsenhet. Delvis torde orsaken vara, att det svenska näringslivet vid krigets slut var konsoliderat och moderniserat och kunde ta sig an uppgifterna med en bibehållen produktionskapacitet när andra länder som bäst behövde köpa kapitalvaror för sin återuppbyggnad. Till de gynnsamma omständigheterna får inräknas, att stora delar av Sveriges industri har varit inriktad på just sådana varor som behövts för återuppbyggnad

och för utbyggnad av industrier i andra länder.

Samtidigt torde lönerörelserna i vissa länder, exempelvis Västtyskland, ha kunna dämpas genom att näringslivet har varit hårt belastat med bidrag till återuppbyggnaden. Det har med andra ord funnits starkare argument än i Sverige för en återhållsam lönepolitik. Mot denna bakgrund förefaller det troligt, att utvecklingen under de kommande åren blir annorlunda än den hittillsvarande. Det förefaller inte sannolikt, att lönespänningen t. ex. mellan Sverige och Västtyskland är lika stark om fem år som den är för närvarande. Eftersom lantarbetarlönerna i Sverige kan väntas nära sammanfalla med industriarbetarlönerna har utvecklingen av de nämnda relationerna direkt inverkan på det svenska jordbrukets internationella konkurrensförmåga.

Till bilden hör också att spänningen mellan industriarbetarlöner

och lantarbetarlöner är större ute i centrala Europa (såväl som i USA) än i Sverige. Om välståndsökningen fortsätter och tar sig uttryck i bl. a. starkt ökande industrilöner och en jämförelsevis hög selsättning, kan påräknas ökad dragning på jordbruksfolket till de s. k. stadsnäringarna. Detta är redan i full gång. Exempelvis i Frankrike försiggår nu en väldig omflyttning från landsbygd till städer. Under sådana förhållanden torde man relativt snabbt nödgas minska spänningen mellan lantarbetarlöner och industrilöner.

Den utveckling som här skisserats skulle för Sveriges jordbrukare medföra, dels en något lugnare utveckling av den allmänna lönenivån i vårt land, dels en relativt stark ökning av lönekostnaderna i andra europeiska länders jordbruk. Konkurrensläget skulle med andra ord komma att bli något fördelaktigare för Sveriges jordbruk än under de senare åren.